

Bokmeldinger

Dag Øistein Endsjø, *Religion og menneskerettigheter: konflikt, balanse og idealer*, Oslo: Universitetsforlaget, 2022 (336 sider).

Anmeldt av Stine Haugland

I en tid der blant annet flere stater i USA gjeninnfører strenge abortlover, blir Dag Øistein Endsjø's bok, *Religion og menneskerettigheter: konflikt, balanse og idealer*, et meget dagsaktuelt skue på bokmarkedet. Forfatteren har i mer enn 20 år arbeidet med menneskerettigheter og har i tillegg skrevet en rekke titler om krysningene mellom religion og tema som kjønn, sex, kropp og populærkultur, som boken *Religion og Sex* (2009) eller artikkelen «Lesbian, gay, bisexual and transgender rights and the religious relativism of human rights» (2005). Denne boken kan i dette selskap virke som en sammenstilling av Endsjø's største forskningsinteresser, nemlig religion, menneskerettigheter, kjønn og seksualitet.

Religion og menneskerettigheter er delt inn i åtte kapitler, i tillegg til en kort introduksjon og et lite etterord. Hvert kapittel er formulert som et utsagn eller spørsmål i tillegg til den overordnede tematikken kapittelet skal følge. Oppbygningen av boken fungerer instruerende og opplærende. Endsjø bruker bokens første tredel til å hjelpe leseren inn i det religions- og menneskerettslige utgangspunktet, samt å bli kjent med en rekke begreper, som positiv og negativ religionsfrihet og trosamfunns autonomi. Disse begrepene blir forklart og problematisert gjennom flere kapitler i verket. Endsjø tar eksempelvis for seg hvordan religionsfrihet deles inn i positiv religionsfrihet, altså retten til å uttrykke sin religion, og negativ religionsfrihet, altså retten til å ikke tro, praktisere eller innrette seg etter andres tro. Bokens siste to tredeler benyttes

til å belyse større hovedtema innenfor skjæringsfeltet religion og menneskerettigheter, som retten til privatliv, diskriminering, ytringsfrihet, rett til liv og barns rettigheter.

Bokens første kapittel tar for seg hvordan religion inngår i en tosidig gråsoner i sammenheng med menneskerettighetene. Dette fordi mennesker ifølge menneskerettighetskonvensjonene har rett til å tro og praktisere sin religion i alle deler av livet, samtidig som også mennesker har rett til å ikke være tvunget til å leve etter andre menneskers tro (17-18). Denne dikotomien er komplisert, da det tradisjonelt er et ønske fra religiøse aktører å fremme og opprettholde sine religiøse sannheter. I kapittel to utdyper Endsjø hva religionsfrihet er, og viser fram et komplekst system der ingen er helt fornøyd med egen eller andres rett til religionsfrihet. Grunnlaget for dette ligger i at mennesker har full religionsfrihet i form av tro. Samtidig er utøvelsen av egen tro noe begrenset utenfor trossamfunnets domene, da religiøse mennesker eller aktører ikke skal kunne frarøve ikke-troende mennesker sin rett til å ikke tro. Forfatteren mener dette er problematisk, da flere religiøse samfunn ofte mener at deres tro, og dernest også religiøse verdensbilde, leveregler etc. er det eneste rette (35).

Bokens viktigste kapittel er det tredje, der Endsjø problematiserer religionsfrihet i praksis. Dette fordi forståelsen av «religionsfrihet i praksis» ligger til grunn for flere av diskusjonene i de senere kapitlene. Hvor greit er det at alle skal uttrykke alle aspekter ved sin religion til enhver tid, og hvor lite skal til før en med en annen religiøs overbevisning føler seg krenket av andres religiøse overbevisning? Kapitlet adresserer områder der mennesker innenfor ulike religioner, livssyn eller ikke-religiøse føler de blir frarøvet enten den negative eller positive religionsfriheten. Et interessant poeng denne leseren observerte, og boken poengterer, er at den europeiske menneskerettsdomstolen ofte dømmer i favør negativ religionsfrihet og statens skjønnsmargin, mens FNs menneskerettighetskomité gjerne dømmer motsatt (102-103).

Ulike tema rundt menneskers rett til, og beskyttelse av, privatliv er innholdet i kapittel fire. Endsjø beskriver hvordan myndighetene i mange land begrenser menneskers rett til privatliv for å opprettholde

religiøse og religiøst baserte forestillinger om hvordan mennesker skal leve sine liv. Kapittelet belyser hvordan retten til privatliv og dermed negativ religionsfrihet også må sees sammen med trossamfunnets autonomi. Endsjø forklarer at mennesker som ønsker å tilhøre et visst trossamfunn da må tolerere de reglene for privatlivet som det gitte trossamfunnet har som eksemplifisert med: «At trossamfunn viderefører kristne krav om at kvinnen skal ‘adlyde’ mannen i ekteskapsløftet og muslimske krav om mannens formynderskap, faller i utgangspunktet innenfor trossamfunnets autonomi» (147). Samtidig har ikke trossamfunnet autonomi utenfor sine grenser, og kan dermed ikke tvinge ikke-tilhørere til å følge sine lover og regler, selv om mange gjerne skulle ønske det motsatte var tilfellet.

De to neste kapitlene handler henholdsvis om forholdet mellom religion og diskriminering, og religion og yttingsfrihet. Et av Endsjøes hovedargument om diskriminering i kapittel fem er at tradisjonelle religiøse forestillinger fremdeles er den største sydebukken for videreføring av diskriminering i ulike land og stater (169-171). Endsjø konkluderer med at det ikke er menneskers overbevisning om at Gud gjør forskjell på folk som avgjør om de fremmer diskriminering eller ikke, «Utfordringen er de som insisterer på at deres tro skal være samfunnets rettesnor, og at de som ikke passer inn, *skal* diskrimineres» (214). Endsjø forklarer i kapittel seks at innenfor religionene handler gjerne yttingsfrihet om den aldri begrensede forkynnelsen og begrensningen av krenkende, uanstendige og blasfemiske ytringer. Utgangspunktet er at alle har rett til å uttale seg på måter som fornærmer, sjokkerer og forstyrrer, noe som til tider kan oppleves som ubehagelig og slitsomt (243). Endsjø konkluderer her med at de som bruker makt for å begrense yttingsfriheten for det som er religiøst problematisk, som regel er de samme som bruker sin makt til å begrense andre menneskerettigheter, for slik å beholde maktposisjonen.

Religion er også en faktor når retten til liv skal diskuteres i kapittel sju. Dette korte kapittelet sikter på å illustrere tre store og dagsaktuelle tema: dødsstraff, abort og aktiv dødshjelp. I bokens åttende og siste kapittel spiller Endsjø på alle de tidligere kapitlene, idet han diskuterer

religion, menneskerettigheter og barn. For hvordan kan en balansere ivaretagelsen av barns menneskerettigheter, samtidig som en opprettholder foreldrenes rett til både oppdragelse og rett til privatliv, og hva skjer så når en blander religion opp i det hele? Endsjø konkluderer i *Religion og menneskerettigheter* at det religiøse mangfoldet preger vanskeligheten med å komme med en enkel konklusjon i skjæringen religion og menneskerettigheter. Samtidig kommer det tydelig fram at forfatteren har menneskerettighetene som eneste mulige verdigrunnlag for hvordan en godt kan regulere et samfunn som følgelig bevarer alle rettigheter, uavhengig av religionssynspunkt (315).

For denne leseren er Endsjøes *Religion og menneskerettigheter* en god introduksjon til flere dagsaktuelle og viktige tema innenfor religion, menneskerettigheter og politikk. Boken dekker flere tema, som synet på sex i alle sine former, LHBT-personers utfordringer, den negative religionsfriheten og barns rettigheter oppi det hele. Et ønske hadde vært at forfatteren hadde gått enda mer i dybden i kapittel syvs tema, da blant annet aktiv dødshjelp er og blir både aktuelt og problematisk i en religionspolitisk og menneskerettslig sammenheng.

Et gjennomgående trekk er at omtrent hvert argument Endsjø trekker fram også blir illustrert med eksempler fra saker tatt opp i de ulike menneskerettighetsinstansene. Det rike eksempelmaterialet bidrar til en bredere forståelse for temaet og gjør bokens argumenter overbevisende. Det at eksemplene kommer fra både nær og fjern og illustrerer flere religions- og livssynsformer gjør boken mer troverdig og representativ. I tillegg med begrepssystemet rundt blant annet positiv og negativ religionsfrihet, samt de rike eksemplene, skaper Endsjø en lett-fattelig argumentasjon og forståelse av et ellers komplisert lovverk, som menneskerettighetene representerer.

Alt i alt er Dag Øistein Endsjøes *Religion og menneskerettigheter* en bok som følger opp sin målsetting, om å belyse religion og menneskerettigheters påvirkningskraft på hvordan mennesker lever sine liv. Boken er like aktuell for et velldannet fritidspublikum som supplement til introduksjonsemner i religionsvitenskap eller juss. Boken illustrerer det religiøse mangfoldet både mellom og innad i de ulike religionene

og livssynene og hvordan de reagerer på de ulike temaene i skjæringen religion og menneskerettigheter på en allsidig måte. Endsjøes valg av tema, tydelige konklusjon og menneskerettighetspolitiske agenda er noe denne leseren tenker kan være et viktig springbrett, da boken som helhet, dens perspektiv og dens tematikk kan by på både kritiske, nytenkende og interessante diskusjoner i flere settinger.

Tracing the Jerusalem Code, Kristin B. Aavitsland og Line M. Bonde (red.) De Gruyter 2022. Vol. 1 *The Holy City. Christian Cultures in Medieval Scandinavia (ca. 1100-1536)*. 617 sider.

Anmeldt av Anne Stensvold

Denne boken, som er første bind i en serie på tre, er frukten av et NFR-prosjekt med samme navn. Prosjektet gikk fra 2017-2020, og nå foreligger alle tre bind. Boken har i alt 24 kapitler, de fleste på 20-30 sider. Noen er svært korte, ned til 7 sider, og beskriver et (relevant) historisk kildemateriale, og alle bokens kapitler baserer seg på et unikt kildemateriale som forfatterne har tilpasset boken tema. Den bærer preg av at bidragsyterne har deltatt på seminarer og workshoper, og hatt det gøy. I alle fall er denne boken en fryd å lese for den som er interessert i skandinavisk middelalder. Den gir alle noe å tygge på, men selv om mesteparten av materialgrunnlaget er hentet fra Norge (nærmere bestemt «Norge» i høymiddelaldersk forstand). Leder og initiativtaker til forskningsprosjektet *Tracing the Jerusalem Code* er den norske kunsthistorikeren Kristin B. Aavitsland, professor ved MF Vitenskapelig Høyskole i Oslo. Hun har også redigert første bind sammen med Line M. Bonde, og bidrar selv med to kapitler.

Jeg har lenge lurt på hvorvidt Jerusalem var et geografisk sted for mennesker i Norge i middelalderen, eller om det var som Eden—et sted utenfor denne verden—eller en ren metafor, som for eksempel i Jesaja 66: 8–12 hvor Jerusalem beskrives som en kvinne med melk i sine flommende bryster. Derfor ble jeg skikkelig begeistret da jeg forsto at *Tracing the Jerusalem Code* vil undersøke hva Jerusalem betød i det kristne verdensbildet, eller som det uttrykkes mer poetisk i prosjektets engelske språkdrakt i «the storyworld of Christianity». Dette begrepet blir introdusert i innledningen til hele bokverket («Prelude») først i bind 1. Innledningen er skrevet av Kristin B. Aavitsland og hennes to samarbeidspartnere i forskningsprosjektet, teolog Eivor Andersen Oftestad, og litteraturviter og religionshistoriker Ragnhild Johnsrud Zorgati.

I den korte, men svært så presise innledningen til bokverket, gjør de rede for hva de forstår med Jerusalem, eller rettere sagt «det imaginære Jerusalem» slik det opptrer i kildene. De skiller mellom tre perspektiver: For det første det bibelske Jerusalem, som gir en indikasjon på at prosjektittelen kanskje er inspirert av Northrop Frys (*The Great Code*) arbeid med å spore bibelske motiver i skjønnlitteraturen. Perspektiv nummer to er det allegoriske Jerusalem (som forfatterne kaller for et innsiddeperspektiv). Her er det Jerusalem som allegori for Eden og som litterært motiv i apokalyptiske fortellinger som står sentralt. Det tredje perspektivet er Jerusalem som *storyworld*, et fortellingsunivers (i denne boken kalt «utenfraperspektiv»). Som allerede nevnt er dette begrepet et svært vellykket valg. Begrepet er hentet fra narrativ teori og fremstår, i løpet av bind 1, som et gullegg. At en slik metafor renner meg i hu er ikke tilfeldig, for dette er en vakkert produsert bok. Den er rikt illustrert med minst ett og opp til syv bilder til hvert kapittel. De fleste illustrasjonene er gjengitt med gode farger, og skriften er lett å lese. Det er ikke plass her til å gå inn på enkeltkapitler, men det holder å konstatere at de alle holder en høy vitenskapelig standard.

Innledningen til bind 1 består av tre kapitler, deretter er kapitlene fordelt på fire deler. Del 1 har en noe uklar tittel: «Kings, crusaders, and Jerusalem relics: Strategies of legitimation, models, authority». Det et komplekst temaområde som får plass i denne delen, men med *storyworld*-begrepet, som flere av forfatterne bruker eksplisitt, blir man som leser minnet om hovedtemaet selv om vi her møter seks historikere med hver sitt spesialområde. I del 2 er det, som tittelen sier, reisen som står i sentrum: «The Holy City: Travels, perceptions and interactions». Denne delen fremstår som noe tettere sammenvevet tematisk. Del 3, «Jerusalem transposed and reenacted: Townscapes, churches and practices», har igjen en mer uklar tittel, men her er de ulike kapitlene tematisk like og opptatt å spore Jerusalem i nordiske lokalsamfunn og kirkebygg. I del 4, «Navigating the sacred storyworld: Nordic landscapes and salvation history» kommer *storyworld*-begrepet til sin rett. Her handler det om hvordan Jerusalem tillegges mening når det opptrer i en nordisk sammenheng. Mens kapitlene i del 1 handler om kristen-

dommens begynnelse i Norden. Perioden sammenfaller med korsfarertiden, slik at Jerusalem i høymiddelalderen blir et konkret sted som det går an å reise til. Jerusalem fremstår som et konkret geografisk sted, ikke «bare» et hellig sentrum, slik det gjør når vi kommet til slutten av middelalderen og Jerusalem er blitt et kristent nøkkelsymbol.

Samtlige kapitlene er skrevet av en kompetent, tverrfaglig gruppe forskere. Jeg har sjelden lest en redigert bok hvor kvaliteten på bidragene er så jevnt god. Samtlige forfattere, med hver sin spesialitet, gir leseren innblikk i sitt primærmateriale, som består av alt fra kart til skaldekvad, stavkirker og mye mer. Den største utfordringen med en stor, tverrfaglig publikasjon som denne, er at kapitlene ikke «snakker sammen» og/eller at kvaliteten varierer og perspektivene spriker. Det er ikke tilfellet her. *Storyworld*-begrepet gjør at leseren godtar at alt det som står i denne boken bidrar til å belyse Jerusalems betydning i middelalderens verdensbilde, selv om det ville styrket bokens tverrfaglige ambisjoner dersom *storyworld*-begrepet hadde vært benyttet som analytisk begrep i alle kapitlene.

Som tittelen på bokens fire deler viser, er det ingen tydelige prinsipper som ligger til grunn for inndelingen. Dette er en svakhet ved de aller fleste antologier—særlig de tverrfaglige. Det er ikke ment som en alvorlig kritikk, kun som en konstatering av det tverrfaglige samarbeidets begrensninger.

Istedenfor å organisere stoffet ved å plassere kapitlene i fire deler som beskrevet ovenfor, ville denne anmelderen ha foretrukket at forfatternes faglige bakgrunn kom tydeligere frem, for det er fagpersonenes ambisjoner om å være tverrfaglige som gjør at de strekker seg utover fagenes vante rammer. Noen strekker seg enda lenger, begir seg inn på fruktbare sammenligninger og trekker tankevekkende paralleller. Kanskje skjer dette tydeligst i kunsthistorikernes bidrag. Jeg er rett og slett imponert og tenker at dette er en bok som alle med interesse for middelalderhistorie i nordisk sammenheng vil ha stor glede av.